

چکیده

شناسایی عوامل کلیدی گردشگری خلاق شهری، به عنوان یک راهبرد نوین، برای توسعه پایدار کلان‌شهرهایی مانند اهواز ضروری است. این اقدام با هدف تنوع بخشیدن به اقتصاد، کاهش وابستگی به منابع ناپایدار و ایجاد فرصت‌های شغلی، به بهبود کیفیت زندگی شهری کمک می‌کند. تحلیل این عوامل، امکان برنامه‌ریزی هدفمند برای بهره‌برداری از پتانسیل‌های فرهنگی و هنری شهر و در نتیجه دستیابی به توسعه پایدار و فراگیر را فراهم می‌سازد. هدف پژوهش حاضر ارزیابی نقش گردشگری خلاق شهری در راستای توسعه پایدار در کلان‌شهر اهواز است. پژوهش حاضر از لحاظ هدف کاربردی، از نظر ماهیت توصیفی-تحلیلی و از حیث روش ترکیبی از روش‌های کتابخانه‌ای و پیمایشی و مبتنی بر رویکرد آینده‌پژوهی می‌باشد. قلمرو پژوهش شهر اهواز بوده است. جامعه آماری این پژوهش ۳۵ نفر از کارشناسان شهری، مدیران شهری و کارشناسان گردشگری شهری است. جهت تجزیه تحلیل داده‌ها از روش دلفی، ماتریس اثرات متقاطع (میک‌مک) استفاده شده است. نتایج نشان می‌دهد که عواملی مانند آگاهی اجتماعی، مشارکت مردمی، و برندسازی نقش حیاتی در توسعه پایدار این صنعت دارند. در نهایت، با تأکید بر این پیشران‌ها، راهبردهایی برای برنامه‌ریزی و بهبود وضعیت گردشگری خلاق در این کلان‌شهر ارائه شده است.

واژگان کلیدی: واژگان کلیدی: توسعه گردشگری، گردشگری خلاق، دلفی، میک‌مک، کلان‌شهر اهواز.

۱. مقدمه:

^۱ - این مقاله مستخرج از رساله دکتری خانم جمילה کریمی حاتمی با عنوان «تبیین الگوی مطلوب تحقق شهر پایدار با تأکید بر گردشگری خلاق (مطالعه موردی: شهر اهواز)» در دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان) می‌باشد.

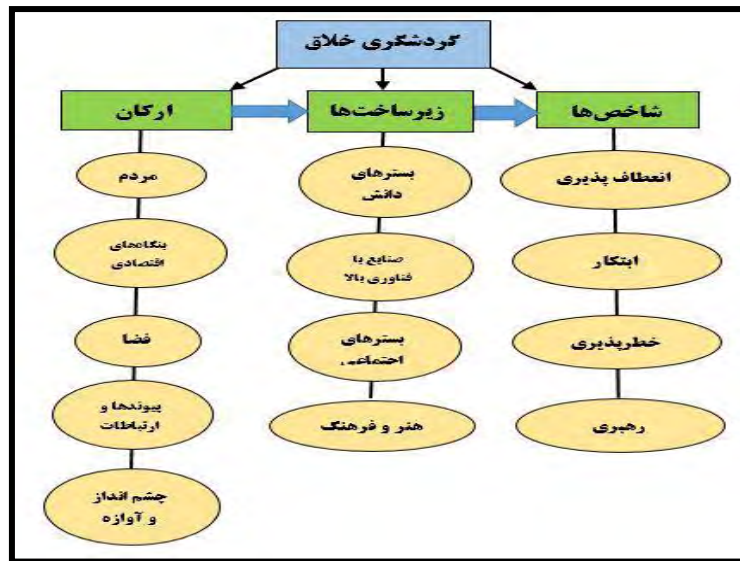
در دوران معاصر، گردشگری خلاق به عنوان یکی از مطلوب‌ترین گزینه‌ها برای تحقق توسعه پایدار شهری شناخته شده است. این رویکرد نقشی حیاتی در اشتغال‌زایی، افزایش درآمد، و تنوع‌بخشی به فعالیت‌های اقتصادی ایفا می‌کند و به تقویت پیوندهای میان گردشگران و جوامع محلی کمک می‌کند. علاوه بر این، گردشگری خلاق با جلوگیری از مهاجرت بی‌رویه و ترویج بهره‌برداری مسئولانه از منابع طبیعی، به پایداری محیطی نیز یاری می‌رساند (مصاحبی پورفرد و همکاران، ۱۴۰۱: ۲). این رویکرد به ویژه بر تجربه واقعی و مشارکت فعال گردشگر تأکید دارد، به طوری که گردشگر با حضور در موقعیت‌های منحصربه‌فرد، سهم مهمی از بازار گردشگری را به خود اختصاص می‌دهد (Quinn, 2019: 268). این توجه فزاینده ناشی از نارضایتی از مدل‌های سنتی گردشگری است و به این درک می‌رسد که خلاقیت میزبانان و گردشگران، منبعی قدرتمند برای توسعه پایدار است (Duxbury & Richards, 2019: 4). در همین راستا، شهرهای مختلف از طریق برگزاری جشنواره‌ها، ایجاد زیرساخت‌های خلاق و اجرای پروژه‌های شهری، مفاهیم گردشگری خلاق را در فرآیندهای برنامه‌ریزی خود گنجانده‌اند (Della et al, 2019: 181).

با توجه به اینکه پیچیده‌ترین کسب‌وکارها در صنعت گردشگری قرار دارند، بررسی وضعیت و آینده این صنعت برای دولت‌ها، محافل دانشگاهی و بنگاه‌های اقتصادی اهمیت ویژه‌ای پیدا می‌کند (Paskova et al, 2021: 548). گردشگری خلاق شهری با هدف افزایش درآمد شهرها از طریق تبادل دانش فرهنگی و هنری شکل گرفته است (Lewis & Besty, 2010: 37). دولت‌ها نیز با درک اهمیت تغییرات اقتصادی و سیاسی، از این رویکرد برای کاهش ریسک‌های اقتصادی، توسعه ظرفیت‌های سرمایه‌گذاری و افزایش کارایی نظام اقتصادی خود بهره می‌برند (Berbekova et al, 2021: 441). این مهم نه تنها به رشد اقتصادی کمک می‌کند، بلکه با ارتقای کیفیت زندگی، آگاهی از مسائل اقتصادی و اجتماعی منطقه را نیز افزایش می‌دهد (تقوایی و حسینی‌خواه، ۱۳۹۶: ۱۱). از این رو، برای کاهش وابستگی اقتصاد ایران به درآمدهای نفتی و خروج از اقتصاد تک‌محصولی، توجه به صنعت گردشگری ضروری است (Stevenson & Matthews, 2013: 18). کلان‌شهر اهواز، با وجود موقعیت مهم خود به عنوان قطب تجاری و درمانی جنوب غرب کشور و چهارمین شهر بزرگ ایران از نظر گسترش کالبدی (امان‌پور، ۱۳۹۸: ۲۶۰)، در زمینه توسعه گردشگری مورد بی‌توجهی قرار گرفته است. این در حالی است که صنعت گردشگری می‌تواند این شهر را از اتکای صرف به درآمدهای ناپایدار نفتی رهایی بخشد (انارکی، ۱۳۹۵: ۳). مشکلات شهری اهواز، از جمله پایین بودن کیفیت زندگی، کمبود امکانات فرهنگی، و وجود بافت‌های فرسوده، مسئولین را به سمت چاره‌اندیشی برای دستیابی به توسعه پایدار سوق داده است. با توجه به ظرفیت‌های متنوع گردشگری اهواز و نیاز به ایجاد اشتغال، مشارکت شهروندان و تنوع‌بخشی اقتصادی، استفاده از استراتژی‌های مناسب برای توسعه گردشگری خلاق در این شهر امری حیاتی است. از این رو، این پژوهش با هدف شناسایی و تحلیل عوامل کلیدی گردشگری خلاق در اهواز، به دنبال ارائه یک برنامه‌ریزی منسجم و یکپارچه برای توسعه این صنعت در منطقه مورد مطالعه است.

۲. مبانی نظری پژوهش

گردشگری خلاق را می‌توان واکنشی به «گردشگری فرهنگی انبوه» در حال رشد توصیف کرد که با تمایل روزافزون مسافران برای ایفای نقش‌های فعال‌تر در سفرهای‌شان آمیخته شده است (Duxbury & Richards, 2019: 2). گردشگری خلاق در میان کارشناسان تعاریف متفاوتی دارد، ولی تشابهات زیادی نیز از قبیل مشارکت فعال، تجربه

معتبر، توسعه پتانسیل‌های خلاق، توسعه مهارت‌ها در این تعاریف به چشم می‌خورد (Tan et al, 2013: 1). ریچاردز و ریموند گردشگری خلاق را گونه‌ای از گردشگری می‌دانند که به گردشگران فرصت توسعه پتانسیل خلاق خود را از طریق مشارکت فعال در دوره‌ها و تجارب یادگیری که از مشخصه مقاصدی است که در آنجا در حال یادگیری‌اند، ارائه می‌دهد (Richards & Raymond, 2020: 118). در سال ۲۰۰۶ سازمان ملل و سازمان فرهنگی شبکه شهرهای خلاق، گردشگری خلاق را سفر به سمت تجربه درگیر و معتبر، با یادگیری مشارکت در هنر، میراث فرهنگی یا شخصیت خاص از یک محل، از طریق ارتباط و اتصال با کسانی که در این محل اقامت می‌کنند و فرهنگ زندگی‌شان را شکل می‌دهند، تعریف کرده است (دوستی، ۱۳۹۶: ۱۴). در گردشگری خلاق گردشگران به طور فعال در دوره‌ها و تجربه‌های آموزشی ویژه در مقصد شرکت می‌کنند؛ به این ترتیب بودن با عمل کردن ترکیب می‌شود. این نوع سفر بسیار تعاملی بوده و پاسخگوی نیاز امروزی افراد فراوانی است که به دنبال مشارکت، رشد شخصی و اصالت هستند. کارشناسان نسل اول گردشگری را «گردشگری ساحلی»، نسل دوم آن را «گردشگری فرهنگی» و نسل سوم را «گردشگری خلاق» نام نهاده‌اند. نسل سوم با شعار «موزه‌های کمتر، میدان‌های بیشتر» بر انجام فعالیت‌های تجربی و تعامل عمیق‌تر با زندگی واقعی فرهنگی در شهرها تمرکز می‌کند. در گردشگری خلاق، گردشگر به جنبه‌های آموزشی، احساسی، اجتماعی و مشارکت در فعالیت‌های بومی در کنار مردم محلی می‌پردازد. در این نوع گردشگری، نقش مدیران در شناخت انواع خلاقیت موجود در شهر به عنوان یک منبع و فرصت برای جذب گردشگران مهم تلقی می‌شود. بنابراین گردشگری خلاق مبتنی بر فعالیت‌های تجربی و تعامل عمیق با سبک زندگی جامعه مقصد است به نحوی که گردشگر به مثابه یک شهروند قلمداد می‌شود. بنابراین نسل سوم گردشگری با گردشگرانی مواجه است که از مرز دیدار صرف آثار تاریخی و طبیعی فراتر رفته‌اند و با حضور در بطن جامعه مقصد، به درک عمیق‌تری از آن نائل خواهند آمد. طی کنفرانسی که در تاریخ ۲۵ تا ۲۷ اکتبر ۲۰۰۶ در زمینه گردشگری خلاق برگزار شد گردشگری خلاق؛ یعنی سفر به سوی تجربه‌ای اصیل و جالب توجه و آموختن هنر، آشنایی با میراث یا ویژگی خاص یک محل و نیز برقراری ارتباط میان گردشگران و اهالی آن منطقه که پدید آورندگان آن فرهنگ زیستی هستند. در گزارشات مربوط به سال ۲۰۱۱ سازمان جهانی گردشگری چنین مطرح شده که در پژوهش‌های آینده گردشگری باید متوجه باشیم گردشگران فرهیخته‌تر می‌شوند و به میزان بیشتری جویای آگاهی‌های جدید و سرمایه‌های فرهنگی خواهند شد. آن‌ها همچنین جویای معنای بیشتر از زندگی خویش بوده و در تجارب شخصی خواهان اصالت بیشتری هستند (رحیمی و پازند، ۱۳۹۵: ۱۰۵). جهت فراهم آمدن زمینه خلاقیت‌های گردشگری در شهرها؛ چهار اصل انعطاف‌پذیری، ابتکار، خطرپذیری و رهبری به عنوان ارکان حقیقی شهر خلاق مورد توجه قرار می‌گیرد. در زیر به شاخص‌ها و نمونه‌های عملی هر یک از ویژگی‌های مذکور اشاره شده است (شکل ۱).

شکل (۱). چهارچوب شکل‌گیری گردشگری خلاق

منبع: رحیمی و پازند، ۱۳۹۵: ۱۰۷

۲-۱. پیشینه‌ی پژوهش

امروزه شهرها با چالش‌های بسیاری مانند رشد جمعیت، تخریب محیط زیست و نابرابری‌های اجتماعی روبه‌رو هستند. در همین راستا، مفهوم شهر پایدار با هدف ایجاد تعادل بین ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی، راهکاری جامع برای حل این مشکلات ارائه می‌دهد. از سوی دیگر، گردشگری خلاق که بر مشارکت فعال ساکنان و گردشگران در خلق تجربیات فرهنگی و هنری تأکید دارد، به عنوان ابزاری نوین، پتانسیل بالایی در ارتقای کیفیت زندگی و تقویت هویت محلی دارد. این بخش با هدف تبیین الگوی مطلوب برای تحقق شهر پایدار از طریق گردشگری خلاق، نیازمند بررسی دقیق پیشینه‌های پژوهشی داخلی و خارجی است. این مطالعات به دو دسته اصلی تقسیم می‌شوند: پژوهش‌های مرتبط با شهر پایدار که مبانی نظری و شاخص‌های آن را بررسی می‌کنند، و پژوهش‌های مرتبط با گردشگری خلاق که نقش آن در توسعه شهری و تأثیراتش بر اقتصاد و فرهنگ محلی را تحلیل می‌کنند. در ادامه (جدول ۱) به بررسی پیشینه‌های داخلی و خارجی که در این زمینه انجام شده است پرداخته شده است.

جدول (۱). پیشینه‌های پژوهش

محقق (سال)	موضوع	نتایج
پورجعفر و همکاران (۱۴۰۳)	تبیین عوامل مؤثر در مدیریت توسعه پایدار شهری، با تأکید بر شهرهای شکوفای کلانشهرها (نمونه موردی: شهر لواسان)	نتایج پژوهش نشان می‌دهد که برای مدیریت و دستیابی به شهر پایدار و شکوفایی در شهر لواسان، پنج مؤلفه کلیدی وجود دارد: کالبدی-فضایی، کیفیت زندگی، مدیریت هوشمند، عدالت و برابری و حکمروایی و قانون‌گذاری بهینه. از میان این عوامل، بعد کالبدی-فضایی بیشترین تأثیر را دارد. با این حال، تحلیل مسیر نشان می‌دهد که فرآیند دستیابی به شهر پایدار با مدیریت شهری هوشمند آغاز می‌شود. پس از آن، حکم‌روایی و قانون‌گذاری صحیح، به بهبود زیرساخت‌های کالبدی-فضایی و کیفیت زندگی کمک کرده و در نهایت، با گسترش عدالت و برابری، به شکوفایی شهری منجر می‌گردد.

این پژوهش، با هدف ترسیم الگوی گردشگری خلاق برای شهر اصفهان، ابتدا به شناسایی دقیق ۵۲ متغیر و شاخص در شش حوزه سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فناوری، زیست محیطی و کالبدی پرداخت. سپس، با بهره‌گیری از تحلیل اثرات متقابل ساختاری از طریق نرم‌افزار میک‌مک (MICMAC)، عوامل کلیدی و تأثیرگذار بر گردشگری خلاق شناسایی و اولویت‌بندی شدند. نتایج حاصل از این تحلیل، چارچوبی قوی برای ارائه الگویی منسجم و عملیاتی فراهم کرد که به طور ویژه بر تحقق گردشگری خلاق در شهر اصفهان متمرکز است و با در نظر گرفتن ابعاد مختلف، راهکارهایی جامع ارائه می‌دهد.	تبیین الگوی تحقق گردشگری خلاق در شهر اصفهان	مصاحبی فرد و همکاران (۱۴۰۲)
یافته‌های پژوهش حاکی از ناپایداری سیستم گردشگری خلاق** در شهرستان بروجرد است. به عبارت دیگر، این حوزه در وضعیت مناسبی قرار ندارد و برای تحول آن، نیاز به مداخلات جدی است. بر اساس تحلیل‌های صورت گرفته، ۱۰ عامل کلیدی به عنوان شاخص‌های حیاتی برای توسعه گردشگری خلاق در بروجرد شناسایی شده‌اند. از میان این عوامل، افزایش زیرساخت‌های حمل‌ونقل هوایی، ریلی و زمینی، بازاریابی و جذب سرمایه‌گذاران و دسترسی به شبکه جهانی اینترنت در اولویت‌های نخست قرار دارند. همچنین، پیشران‌های اصلی این توسعه به ترتیب شامل عوامل اجتماعی-فرهنگی (با چهار پیشران)، اقتصادی (با دو پیشران)، آموزشی (با دو پیشران) و زیرساختی و کالبدی (با یک پیشران) هستند. این نتایج نشان می‌دهد هرگونه برنامه‌ریزی برای آینده گردشگری خلاق در بروجرد باید بر اساس این عوامل کلیدی و با رویکرد آینده‌نگاری و مدیریت عدم قطعیت‌ها انجام شود.	تحلیل سیستمی پیشران‌های کلیدی مؤثر بر توسعه گردشگری خلاق در شهرستان بروجرد	احمدی فرد و سعیدی راد (۱۴۰۲)
در یک بررسی جامع بر روی ۴۵ متغیر مرتبط با گردشگری خلاق در شهر ایزه، چهار عامل کلیدی به عنوان مؤثرترین پیشران‌ها شناسایی شدند: برنامه‌های آموزشی گردشگری، فضاهای جذاب شهری، کیفیت زندگی و بانک اطلاعات گردشگری. علاوه بر این، متغیرهای دوجبهی نیز پتانسیل تأثیرگذاری قابل توجهی از خود نشان دادند. تحلیل نهایی روابط میان این متغیرها، که در پنج طیف از بسیار ضعیف تا بسیار قوی طبقه‌بندی شدند، نشان می‌دهد که عوامل کالبدی-محیطی، اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی و نهادی-سازمانی بیشترین نقش را در توسعه گردشگری خلاق ایزه ایفا می‌کنند. این یافته‌ها مسیر روشنی را برای اقدامات آینده جهت تقویت ظرفیت‌های گردشگری خلاق در این شهر ترسیم می‌کند.	تعیین پیشران‌های کلیدی مؤثر بر توسعه گردشگری خلاق مبتنی با رویکرد آینده پژوهی (نمونه موردی: شهر ایزه)	کاووسی و همکاران (۱۴۰۲)
تحلیل داده‌های این پژوهش، ۱۵ مؤلفه کلیدی را به عنوان پیشران‌های اصلی برای توسعه گردشگری خلاق در منطقه مورد مطالعه شناسایی کرده است. در میان این عوامل، حفظ منابع طبیعی به عنوان تأثیرگذارترین و حیاتی‌ترین عامل شناخته شد. بر اساس این یافته‌ها و با درک جامع از فرصت‌ها و تهدیدهای منطقه، پیشنهاداتی برای ارتقای این صنعت ارائه شده است. این پیشنهادات شامل توسعه شاخه‌های مختلف گردشگری مانند گردشگری بیابان و ورزشی، بهره‌گیری از نخبگان، برگزاری دوره‌های آموزشی در زمینه تولید محصولات خلاق، و توسعه مراکز اقامتی به ویژه خانه‌های بوم‌گردی است.	واکاوای پیشران‌های کلیدی مؤثر بر توسعه گردشگری خلاق با رویکرد آینده‌پژوهی مورد پژوهش: استان گلستان	مهدیان بهنمیری و تقوایی (۱۴۰۱)
تحقیقات انجام‌شده مدلی را با ۱۲ مؤلفه کلیدی برای دستیابی به شهر پایدار ارائه می‌دهد که می‌تواند راهنمای مدیران شهری باشد. این مؤلفه‌ها شامل جمعیت، موقعیت اقتصادی، تغییر اقلیم، کیفیت هوا، کیفیت آب طبیعی، جامعه باز، برنامه‌ریزی یکپارچه، توانایی	بررسی و شناسایی مؤلفه های توسعه پایدار شهری	کرباسی سلماسی (۱۴۰۱)

		نوآوری، زیرساخت منطقه‌ای، سرمایه اجتماعی، آموزش و امنیت هستند. با بهره‌گیری از این چارچوب علمی، مدیران می‌توانند سیاست‌های خود را به‌گونه‌ای تنظیم کنند که به توسعه متوازن و پایدار شهری کمک کرده و از مزایای آن در سطح شهر بهره‌مند شوند.
زنگنه شهرکی و فتوحی مهربانی (۱۳۹۷)	تبیین الگوی مطلوب شهر خلاق برای کلان‌شهر تهران	نتیجه این تحقیق نشان می‌دهد که برای تبدیل تهران به یک شهر خلاق، سه راهبرد کلیدی شناسایی شده است: طبقه خلاق، صنایع خلاق و دانش‌بنیان، و گردشگری خلاق. در راهبرد اول، تمرکز بر پرورش، حفظ و جذب نیروی انسانی خلاق با اولویت حفظ سرمایه‌های موجود است. راهبرد دوم به دنبال افزایش سهم اقتصادی صنایع خلاق و دانش‌بنیان است، و راهبرد سوم بر جذب حداکثری گردشگران داخلی و خارجی تأکید دارد. تحقق این سه راهبرد، به پنج مؤلفه اصلی بستگی دارد: سرمایه انسانی و طبقه خلاق، امکانات محیطی، تنوع و تسامح، فناوری، تحقیق و توسعه و جهانی‌شدن. این مؤلفه‌ها و زیرشاخص‌های مرتبط با آنها، با یکدیگر ارتباط مستقیم و متقابل دارند و نقش حیاتی در اجرای موفق راهبردهای مذکور ایفا می‌کنند.
شارما^۱ و همکاران (۲۰۲۵)	گردشگری خلاق: مرور گذشته و ترسیم آینده	نتایج پژوهش نشان داد که افزایش چشمگیر تحقیقات در حوزه گردشگری خلاق، این زمینه را به یکی از مهم‌ترین مباحث پژوهشی تبدیل کرده است. در این میان، پرتغال و هلند به ترتیب با بیشترین تعداد انتشارات و استنادات، پیشگامان این حوزه محسوب می‌شوند. این بررسی با شناسایی نویسندگان، کشورها، مؤسسات و مجلات کلیدی، نشان می‌دهد که این حوزه فراتر از یک موضوع صرفاً گردشگری است و با مفاهیم گسترده‌تری مانند شهر پایدار ارتباط تنگاتنگی دارد. مباحث نوظهوری همچون اصالت و تجربه خلاق، فرهنگ و میراث، بافت‌های شهری و روستایی و خلق مشترک، تأکید می‌کنند که گردشگری خلاق به ابزاری کلیدی برای تحقق شهر پایدار تبدیل شده است. این روند نشان می‌دهد که تمرکز بر تعاملات خلاقانه و استفاده از پتانسیل‌های فرهنگی و محلی، می‌تواند به توسعه‌ای متوازن و پایدار در شهرها منجر شود. این یافته‌ها، مسیر جدیدی را برای پژوهش‌ها و سیاست‌گذاری‌های آینده در راستای ایجاد شهرهایی با هویت پایدار و پویا فراهم می‌آورد.
لی و کو^۲ (۲۰۲۴)	عوامل تعیین‌کننده توسعه گردشگری خلاق: دیدگاه ذینفعان.	یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که برای دستیابی به شهر پایدار از طریق گردشگری خلاق، تقویت هم‌افزایی‌های خلاقانه امری حیاتی است. در این فرآیند، تنها نگرش مثبت تأمین‌کنندگان کافی نیست، بلکه درک مشترک از مفهوم خلاقیت، ادغام فرهنگ بومی و دانش محلی، و توسعه محصولات نوآورانه نقشی اساسی دارند. دستیابی به این اهداف مستلزم رفع موانع موجود مانند کمبود حمایت مالی، سیاست‌گذاری‌های ناکافی دولت و ضعف زیرساخت‌ها است. در نهایت، این تحقیق تأکید می‌کند که با حل این چالش‌ها و حمایت از تعاملات خلاقانه، می‌توان به رشد پایدار و توسعه‌ای متوازن در صنعت گردشگری دست یافت.

¹Sharma et al

² Liu & Kou

داکسبری و همکاران (۲۰۲۰)	مدل‌های توسعه گردشگری خلاق به سوی گردشگری پایدار و احیاکننده	این پژوهش در سطح سازمانی، پنج مدل اصلی برای گردشگری خلاق شناسایی کرده است که همگی می‌توانند به توسعه شهر پایدار کمک کنند. این مدل‌ها شامل پیشنهادهای مستقل، مجموعه‌ای از فعالیت‌های خلاقانه، شبکه‌های محلی، جشنواره‌ها و اقامتگاه‌های خلاقانه هستند. در سطح جامعه، گردشگری خلاق با تقویت عناصر هویتی، تسهیل ارتباطات میان بومیان و گردشگران و تبدیل شدن به بستری برای همکاری و تبادل، به پویایی فرهنگی و احیای اجتماعی منجر می‌شود. در نهایت، با توجه به چالش‌هایی مانند همه‌گیری کووید-۱۹، تقویت ارتباطات و همکاری‌های محلی و منطقه‌ای برای توسعه استراتژی‌های بازسازی جامعه‌محور، نقشی حیاتی در تحقق شهر پایدار ایفا می‌کند.
هنج و همکاران (۲۰۲۰)	یک مدل مدیریت پایدار برای اکوسیستم‌های گردشگری فرهنگی	این پژوهش با معرفی یک مدل مدیریتی نوین، نقشی کلیدی در تحقق شهر پایدار از طریق گردشگری خلاق ایفا می‌کند. این مدل با در نظر گرفتن عواملی مانند نقش انجمن‌های کسب و کارهای کوچک و شبکه‌های همکاری میان ذینفعان، چارچوبی جامع برای توسعه اکوسیستم گردشگری فرهنگی-تاریخی ارائه می‌دهد. نتایج این تحقیق بر اهمیت همزیستی بخش‌های دولتی و خصوصی و استفاده از مدل‌های حکمرانی پایدار تأکید دارد، به گونه‌ای که ساکنان نیز به صورت فعال در فعالیت‌های اقتصادی ناشی از گردشگری مشارکت داشته باشند. این مدل اثبات می‌کند که همکاری بین سازمان‌های فرهنگی، صنعت مهمان‌نوازی و خرده‌فروشی می‌تواند به ارتقاء و مدیریت پایدار مراکز تاریخی شهرها کمک کند.

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴

بر اساس پیشینه‌های موجود، هرچند پژوهش‌های متعددی به بررسی عوامل مؤثر بر گردشگری خلاق و توسعه پایدار شهری پرداخته‌اند، اما نوآوری پژوهش حاضر در واکاوی آینده‌نگارانه پیشران‌های کلیدی گردشگری خلاق شهری با تمرکز بر کلان‌شهر اهواز است. مطالعات پیشین، عمدتاً بر شهرهای دیگری نظیر تهران، اصفهان، تبریز و بروجرد متمرکز بوده‌اند و به جنبه‌های مختلفی مانند زیرساخت‌ها، عوامل اجتماعی-فرهنگی، یا مدل‌های مدیریت پایدار پرداخته‌اند. با این حال، پژوهش حاضر با بهره‌گیری از روش‌های آینده‌پژوهی و تحلیل اثرات متقاطع (میک‌مک)، به صورت تخصصی و جامع، پیشران‌های کلیدی گردشگری خلاق را در بستر منحصربه‌فرد اهواز بررسی می‌کند. این نوآوری در انتخاب موضوع، مکان مطالعه (که تاکنون مورد غفلت واقع شده است) و رویکرد روش‌شناختی (آینده‌پژوهی)، به شناسایی دقیق و هدفمند عوامل پیشران در راستای توسعه پایدار این کلان‌شهر منجر خواهد شد و یک چارچوب عملیاتی و استراتژیک برای برنامه‌ریزی‌های آتی ارائه می‌دهد.

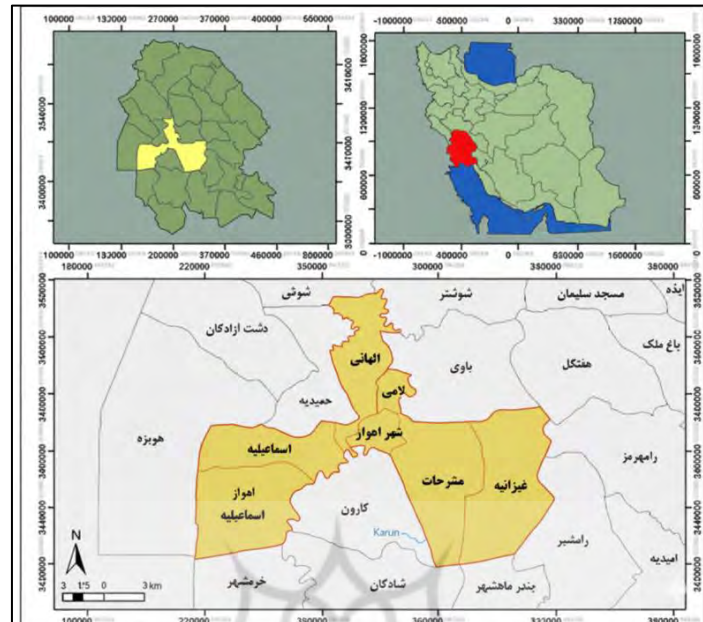
۳. محدوده مورد مطالعه

قلمرو جغرافیایی این پژوهش شهر اهواز است که به عنوان مرکز استان خوزستان و هفتمین شهر پرجمعیت ایران شناخته می‌شود. بر اساس آمار رسمی سال ۱۳۹۵، جمعیت این شهر بالغ بر ۱,۱۸۴,۷۸۸ نفر بوده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵). اهواز از نظر جغرافیایی در عرض شمالی ۳۱ درجه و ۲۰ دقیقه و طول شرقی ۴۸ درجه و ۴۰ دقیقه قرار دارد و در بخش جلگه‌ای استان خوزستان واقع شده است. ارتفاع این شهر از سطح دریا ۱۸ متر است و وسعت آن در محدوده قانونی شهری به ۱۹,۴۹۴

¹ Duxbury et al

² Henche et al

هکنار می‌رسد. این موقعیت استراتژیک و جمعیت قابل توجه، اهواز را به بستر مناسبی برای بررسی الگوی تحقق شهر پایدار با تأکید بر گردشگری خلاق تبدیل کرده است. (معاونت برنامه ریزی شهری اهواز، ۱۳۹۶: ۶). شکل (۲) بیانگر محدوده جغرافیایی شهر اهواز می باشد.

شکل (۲). موقعیت جغرافیایی شهر اهواز. ترسیم: نگارندگان، ۱۴۰۴

۴. روش شناسی پژوهش

پژوهش حاضر کاربردی و به لحاظ روش انجام توصیفی-تحلیلی بوده است که به واکاوی پیشران‌های کلیدی نقش گردشگری خلاق شهری در راستای توسعه پایدار، شهر اهواز پرداخته است در این خصوص ابتدا پیشران‌های گردشگری خلاق شهری در راستای توسعه پایدار از منابع مختلف استخراج شدند (۲۱ شاخص) و روایی آن‌ها با استفاده از روش دلفی توسط متخصصان تأیید شد. جامعه آماری پژوهش حاضر کارشناسان متخصص در زمینه تحقیق می‌باشند که با استفاده از قانون راسکو (حجم نمونه‌های بیشتر از ۳۰ و کمتر از ۵۰۰ برای اکثر پژوهش‌ها مناسب هستند) ۳۵ نفر از متخصصان به عنوان نمونه انتخاب شدند. شیوه نمونه‌گیری با استفاده از روش گلوله برفی می‌باشد. سپس پرسشنامه ماتریس اثرات متقاطع در اختیار متخصصان قرار گرفت. وزن‌دهی این پرسشنامه به صورت مقایسه‌ای زوجی و میزان ارتباط متغیرها با اعداد بین صفر تا سه سنجیده می‌شود در این امتیازدهی صفر به منزله بدون تأثیر یک به منزله تأثیر ضعیف دو به منزله تأثیر متوسط و سه به منزله تأثیر زیاد است. با نظر نخبگان و متخصصان تأثیر پیشران‌ها یکدیگر تعیین شد و پیشران‌های تأثیرگذار و تأثیرپذیر کلیدی و استراتژیک تدوین شدند. در جدول (۱) به شاخص‌های پژوهش پرداخته شده است.

جدول (۲). شاخص‌های مربوط به گردشگری خلاق شهری در راستای توسعه پایدار

شاخص	ر	شاخص	ر
وجود بناهای خاص، مذهبی و فرهنگی	A12	مشارکت اجتماعی	A1
حفاظت از زیبایی‌های محیط اطراف شهر از طریق عدم تخلیه زباله‌ها و فاضلاب	A13	اعتماد اجتماعی	A2
توجه به محیط زیست و عدم تخریب آن	A14	امنیت اجتماعی	A3
ایجاد تصویر ذهنی مثبت و به یاد ماندنی	A15	آگاهی اجتماعی	A4
میزان پذیرش عقاید و ارزش‌های جدید توسط مردم شهر	A16	وضعیت زیست محیطی	A5
استقبال و پذیرش از گردشگری توسط ساکنین محلی	A17	وضعیت اقتصادی	A6
برگزاری نمایشگاه‌های فرهنگی و هنری در شهر در جهت جذب گردشگری	A18	وضعیت کالبدی	A7
زیباسازی منظر و چشم‌انداز (نورپردازی، فضای سبز و ...)	A19	کنترل و کاهش ترافیک	A8
وجود مکانهای عمومی برای استراحت گردشگران و مردم	A20	گسترش فضای سبز	A9
برندسازی از طریق اطلاع‌رسانی و تبلیغات گسترده	A21	وجود مراکز خرید متنوع	A10
مجموع: ۲۱ شاخص		وجود مراکز اوقات فراغت	A11

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴

نرم‌افزار میک‌مک ابزاری قدرتمند برای تجزیه و تحلیل ساختاری است که به منظور انجام محاسبات پیچیده بر روی ماتریس‌های متقاطع طراحی شده است. این نرم‌افزار با شناسایی متغیرها و مؤلفه‌های کلیدی در یک حوزه مشخص آغاز می‌کند. سپس، این متغیرها در یک ماتریس $N \times N$ وارد می‌شوند، جایی که N تعداد متغیرهای شناسایی شده است. در این ماتریس، میزان تأثیرگذاری متغیرهای سطر بر متغیرهای ستون توسط متخصصان و خبرگان حوزه مربوطه تعیین می‌گردد. میزان این ارتباط با استفاده از اعداد صفر تا سه سنجیده می‌شود: صفر به معنای «بدون تأثیر»، یک به معنای «تأثیر ضعیف»، دو به معنای «تأثیر متوسط» و سه به معنای «تأثیر زیاد» است. با تکمیل این ماتریس، نرم‌افزار میک‌مک قادر است همه مؤلفه‌های اصلی یک سیستم را بر اساس ارتباطات متقابل آن‌ها تشریح کند. این تحلیل به ویژه در آشکارسازی و شناسایی متغیرهای اصلی و پیشران که بیشترین تأثیر را بر سیستم دارند، بسیار کارآمد است و به تصمیم‌گیرندگان امکان می‌دهد تا با تمرکز بر این متغیرهای کلیدی، به ارزیابی و مدیریت بهینه سیستم بپردازند (ملک‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵: ۴۰).

۵. یافته‌های پژوهش (تجزیه و تحلیل داده‌ها)

به منظور دستیابی به یک آینده مطلوب برای برنامه‌ریزی گردشگری خلاق در راستای توسعه پایدار شهری اهواز، بهره‌گیری از رویکردهای نوین آینده‌نگاری ضروری است. این رویکرد به پژوهشگران اجازه می‌دهد تا با شناسایی دقیق ظرفیت‌های کنونی، چالش‌های پیش‌رو و عوامل تأثیرگذار اولیه، راهکارهای مؤثرتری را ارائه دهند. در این پژوهش، برای شناسایی متغیرهای کلیدی و تأثیرگذار بر آینده گردشگری خلاق، از مطالعات نظری و روش دلفی بهره گرفته شده است. در مرحله کیفی، با استفاده از روش‌هایی نظیر مصاحبه و پرسشنامه تشریحی، نظرات متخصصان و کارشناسان شهری در مورد عوامل مؤثر جمع‌آوری و تحلیل شد. پس از آن، برای رسیدن به اجماع نظر خبرگان، پرسشنامه‌ای بسته با مقیاس پنج‌قسمتی لیکرت طراحی و میان ۳۵ نفر از اعضای پنل توزیع گردید. با نرخ بازگشت ۱۰۰٪، تمامی پاسخ‌ها مورد بررسی قرار گرفت و برای سنجش توافق، ضریب توافق ۶۵٪ (معادل حداقل ۱۳ رأی

موافق یا کاملاً موافق از ۲۰ نفر) معیار پذیرش قرار گرفت. نتایج این مرحله نشان داد که از میان ۳۴ گویه مورد بررسی، ۲۱ عامل توانستند به اجماع مورد نیاز دست یابند و به عنوان عوامل کلیدی و مورد تأیید متخصصان، برای تحلیل‌های آینده انتخاب شدند. این روند دقیق و مبتنی بر اجماع، اعتبار و استحکام نتایج پژوهش را به طرز چشمگیری افزایش می‌دهد و اطمینان می‌دهد که برنامه‌ریزی آینده بر اساس مهم‌ترین و مرتبط‌ترین متغیرها صورت خواهد گرفت. دز جدول (۳) به بررسی عوامل مهم و تاثیرگذار بر گردشگری خلاق کلان‌شهر اهواز (N=35) شده است.

جدول (۳). عوامل مهم و تاثیرگذار بر گردشگری خلاق کلان‌شهر اهواز (N=35)

ر	گویه	تعداد	درصد	ر	گویه	تعداد	درصد
۱	موسیقی	۹	۴۵	۱۸	ایجاد تصویر ذهنی مثبت و به یاد ماندنی	۱۶	۸۰
۲	اقامتی و پذیرایی	۱۰	۵۰	۱۹	دسترسی آسان به اینترنت برای شهروندان	۱۶	۸۰
۳	موزه	۸	۴۰	۲۰	استفاده از مصالح متناسب با محیط شهر در ساخت و سازهای جدید	۸	۴۰
۴	مشارکت اجتماعی	۹	۴۵	۲۱	توجه به محیط زیست و عدم تخریب آن	۱۳	۶۵
۵	اعتماد اجتماعی	۱۱	۵۵	۲۲	حفاظت از زیبایی های محیط اطراف شهر از طریق عدم تخلیه زباله ها و فاضلاب	۱۴	۷۰
۶	امنیت اجتماعی	۱۸	۹۰	۲۳	میزان پذیرش عقاید و ارزش های جدید توسط مردم شهر	۱۲	۶۰
۷	آگاهی اجتماعی	۱۷	۸۵	۲۴	استقبال از اختراع و نوآوری توسط ساکنان	۹	۴۵
۸	وضعیت زیست محیطی	۱۷	۸۵	۲۵	استقبال و پذیرش از گردشگری توسط ساکنین محلی	۱۱	۵۵
۹	وضعیت اقتصادی	۱۵	۷۵	۲۶	استفاده از نمادهای محلی فرهنگی محلی و ملی در معابر و میادین شهری	۱۰	۵۰
۱۰	وضعیت کالبدی	۱۷	۸۵	۲۷	برگزاری فستیوال‌ها و جشن‌ها در اهواز برای جذب گردشگر	۱۲	۶۰
۱۱	کنترل و کاهش ترافیک	۱۵	۷۵	۲۸	برگزاری نمایشگاه‌های فرهنگی و هنری در شهر در جهت جذب گردشگری	۱۷	۸۵
۱۲	گسترش فضای سبز	۱۹	۹۵	۲۹	زیباسازی منظر و چشم‌انداز (نورپردازی، فضای سبز و...)	۱۶	۸۰
۱۳	عملکرد شورای شهر	۱۷	۲۰	۳۰	وجود مکانهای عمومی برای استراحت گردشگران و مردم	۱۸	۹۰
۱۴	جلوگیری از فساد	۱۵	۷۵	۳۱	حمایت مردم شهر و مسئولین از طرح‌های کارآفرینی گردشگری	۱۱	۵۵
۱۵	وجود مراکز خرید متنوع	۱۴	۶۵	۳۲	میزان جسارت و نوآوری اهالی اهواز در خدمات-دهی به گردشگران	۱۳	۶۵
۱۶	وجود مراکز اوقات فراغت	۱۴	۶۵	۳۳	توانایی به کارگیری راه‌حل‌های ابتکاری و جدید برای حل مشکلات گردشگری	۱۶	۸۰
۱۷	وجود بناهای خاص، مذهبی و فرهنگی	۱۶	۸۰	۳۴	برندسازی از طریق اطلاع رسانی و تبلیغات گسترده	۱۷	۸۵

بعد از شناسایی پیشران‌های مؤثر و محتمل بر نقش گردشگری خلاق در راستای توسعه پایدار شهری اهواز و استفاده از نظرات اساتید گروه گردشگری، جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری و سایر کارشناسان امور شهری، تمام متغیرهای انتخاب به‌وسیله میک مک مورد ارزیابی واقع شد. در همین راستا، بعد از تشکیل ماتریس اولیه و واردکردن وزن ماتریس حاصل از نظرات کارشناسان و مدیران شهری ویژگی عمومی ماتریس اولیه در نرم‌افزار تعیین شد. در جدول (۱)، ابعاد ماتریس روندها ۲۱*۲۱ می‌باشد شناسایی شدند. نتایج حاصل از نرم‌افزار میک مک^۱ فوق مبتنی بر تحلیل اثرات متقاطع، شاخص پرشدگی برای روندهای موجود در حدود ۸۸.۲۰ درصد است که نشان از تأثیرگذاری بالای متغیرها بر یکدیگر می‌باشد. در مجموع ۳۸۹ حالت از کل روابط بین روندها دارای ارزش اثرات متقاطع بوده‌اند. از مجموع روابط فوق، ۵۲ رابطه، دارای ارزش عددی صفر یا بدون تأثیر است و بیانگر این است که روندها هیچ‌گونه تأثیرگذاری یا تأثیرپذیری بر یکدیگر نداشته‌اند. در ارزش عددی ۱، مجموع روابط ۱۲۴ می‌باشد و این مقدار نشان می‌دهد که روندها تأثیر ضعیفی بر یکدیگر داشته‌اند. در ارزش عددی ۲، مجموعاً ۱۵۲ رابطه بوده و نشان‌دهنده تأثیرگذاری متوسط روندها بر یکدیگر بوده است. در نهایت اینکه در ارزش عددی ۳، ۱۱۳ رابطه دارای تأثیرگذاری قوی روندها بر یکدیگر می‌باشد. و در نهایت ماتریس براساس شاخص‌های آماری با دو بار چرخش داده‌ای از مطلوبیت و بهینه‌شدگی ۱۰۰ درصدی برخوردار بوده که حاکی از روایی بالای پرسش‌نامه دارد (جدول ۴).

جدول (۴). ویژگی‌های تأثیرات مستقیم^۲

مقدار	شاخص
۲۱	ابعاد ماتریس
۲	تعداد تکرار
۹۷٪	تأثیرگذاری چرخش اول
۹۶٪	تأثیرپذیری چرخش اول
۱۰۰٪	تأثیرگذاری چرخش دوم
۱۰۰٪	تأثیرپذیری چرخش دوم
۵۲	تعداد صفرها (بدون تأثیر)
۱۲۴	تعداد یک‌ها (تأثیر ضعیف)
۱۵۲	تعداد دوها (تأثیر متوسط)
۱۱۳	تعداد سه‌ها (تأثیر زیاد)
۳۸۹	مجموع
۸۸.۲۰٪	میزان پرشدگی خانه‌ها

منبع: نگارنده، ۱۴۰۴

بر اساس تجزیه و تحلیل‌های حاصل از نرم‌افزار میک مک بر پایه تحلیل اثرات متقاطع، روندهای موجود براساس نوع تأثیرگذاری در صفحه پراکندگی به نواحی مختلفی تقسیم شده است، توزیع شده‌اند. به‌طوری که ۲۱ روند مورد مطالعه را می‌توان بر اساس صفحه پراکندگی سیستم را در سیستم شناسایی و همه روندهای ذکر شده را طبقه‌بندی کرد. به‌طور کلی صفحه پراکندگی شامل دو سیستم پایدار و ناپایدار می‌باشد که به‌صورت زیر متغیرها دسته‌بندی

^۱ MICMAC

^۲ MDI

می‌شوند: سیستم‌های پایدار: متغیرهای بسیار تأثیرگذار بر سیستم (عوامل کلیدی)، متغیرهای مستقل، متغیرهای خروجی سیستم (متغیرهای نتیجه). سیستم‌های ناپایدار: متغیرهای تعیین‌کننده یا تأثیرگذار، متغیرهای دو وجهی، متغیرهای تأثیرپذیر، متغیرهای مستقل و متغیرهای تنظیم.

الف- متغیرهای تأثیرگذار: این نوع متغیرها یا روندها در ناحیه یک صفحه توزیع و پراکندگی قرار دارند و نشان از تأثیرگذاری آن‌ها بر کل سیستم است. به‌طوری که مهم‌ترین متغیرها در این ناحیه واقع شده است. به عبارتی نقش گردشگری خلاق بر توسعه پایدار شهر اهواز تحت تأثیر این روندها قرار دارد و می‌تواند به عنوان متغیرهای کلیدی شناخته می‌شوند. نتایج بر اساس جدول (۵) و خروجی میک‌مک حاصل از اثرات متقاطع بر اساس ماتریس MDI و MII منعکس‌کننده این است که در بین متغیرهای مورد مطالعه از لحاظ تأثیرگذاری مستقیم متغیرهایی مانند آگاهی اجتماعی و مشارکت اجتماعی به ترتیب با امتیازهای عددی ۱۲ و ۲ اشاره کرد که نشان از شدت تأثیرگذاری مستقیم آن‌ها بر گردشگری خلاق بر توسعه پایدار شهر اهواز می‌باشد.

جدول (۵). اثرات متقاطع متغیرهای تأثیرگذار بر اساس ماتریس MDI و MII

رتبه	خالص مستقیم	تأثیرپذیر	تأثیرگذار	نماد	زیر شاخص‌ها
۱	۲۴	۶۶۷	۶۹۱	A4	آگاهی اجتماعی
۲	۲	۵۰۶	۵۰۸	A1	مشارکت اجتماعی

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴

متغیرهای دوجوهی: این نوع متغیرها در قسمت شمال شرقی صفحه پراکندگی متغیرها توزیع شده‌اند؛ و در اثرگذاری‌های زیادی و اثرپذیرهای زیاد دارای وجه اشتراک می‌باشند. این نوع متغیرها هم بر عوامل دیگر تأثیر زیادی می‌گذارند و هم از آن‌ها تأثیر می‌پذیرند. همچنین در نوع نقش گردشگری خلاق بر توسعه پایدار شهری تا افق مورد مطالعه نقش چشم‌گیری دارند. در بررسی متغیرهای دوجوهی نیز متغیرهای خالص اثرگذاری و اثرپذیری مورد ارزیابی قرار گرفت. نتایج نشان می‌دهد که برنندسازی از طریق اطلاع رسانی و تبلیغات گسترده با خالص اثرگذاری ۱۸ و امنیت اجتماعی با شدت خالص اثرگذاری ۱۶ دارای بیشترین شدت اثرگذاری مستقیم می‌باشد. متغیر مربوط به ایجاد تصویر ذهنی مثبت و به یاد ماندنی با ۹- دارای کمترین اثرگذاری مستقیم است.

جدول (۶). اثرات متقاطع متغیرهای دوجوهی بر اساس ماتریس MDI و MII

رتبه	خالص مستقیم	تأثیرپذیر	تأثیرگذار	نماد	زیر شاخص‌ها
۲	۱۶	۵۸۳	۵۹۹	A3	امنیت اجتماعی
۳	۳	۵۸۳	۵۸۶	A6	وضعیت اقتصادی
۳	۳	۵۳۷	۵۳۴	A11	وجود مراکز اوقات فراغت
۴	-۵	۵۷۸	۵۷۳	A14	توجه به محیط زیست و عدم تخریب آن
۵	-۹	۵۶۹	۵۶۰	A15	ایجاد تصویر ذهنی مثبت و به یاد ماندنی
۱	۱۸	۵۹۴	۶۱۲	A21	برنندسازی از طریق اطلاع رسانی و تبلیغات گسترده

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴

متغیرهای تنظیمی: این نوع متغیرها در ناحیه مرکزی صفحه توزیع پراکندگی متغیرها واقع شده و بیشترین نقش را در تنظیم روابط بین دیگر متغیرها را برای نقش گردشگری خلاق بر توسعه پایدار شهری، شهر اهواز دارند. در نتیجه با

حفظ و تعادل فضایی بین دیگر متغیرها، کمک زیادی به آینده پژوهی نقش گردشگری خلاق بر توسعه پایدار شهری، شهر اهواز دارند. در بین متغیرهای ذکر شده، زیباسازی منظر و چشم انداز (نورپردازی، فضای سبز و ...) و وضعیت زیست محیطی به ترتیب دارای با خالص اثرگذاری ۱۲ و ۹ درصد دارای بیشترین شدت اثرگذاری مستقیم و کمترین آن گسترش فضای سبز با شدت اثرگذاری ۳ است. جدول (۷).

جدول (۷). اثرات متقاطع متغیرهای تنظیمی بر اساس ماتریس MDI و MII

رتبه	خالص مستقیم	تأثیرپذیر	تأثیرگذار	نماد	زیر شاخصها
۲	۹	۴۹۱	۴۸۲	A5	وضعیت زیست محیطی
۴	۳	۴۸۵	۴۸۲	A9	گسترش فضای سبز
۳	۷	۴۸۹	۴۸۲	A12	وجود بناهای خاص، مذهبی و فرهنگی
۱	۱۲	۴۸۱	۴۶۹	A19	زیباسازی منظر و چشم انداز (نورپردازی، فضای سبز و ...)

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴

متغیرهای مستقل: در ناحیه سوم صفحه پراکندگی و در ضلع جنوبی واقع شده است و از متغیرهای است که از لحاظ اثرگذاری و اثرپذیری شدت آن در نقش گردشگری خلاق بر توسعه پایدار شهری، شهر اهواز کم می‌باشد. در نتیجه کلاً دو متغیر در این صفحه پراکندگی واقع شده است (جدول ۸). در بین متغیرهای ذکر شده، متغیرهای مانند میزان پذیرش عقاید و ارزش های جدید توسط مردم شهر و وجود مکان‌های عمومی برای استراحت گردشگران و مردم با امتیازهای عددی ۱۷ و ۱۱ اشاره کرد که نشان از شدت تأثیرگذاری مستقیم آن‌ها بر نقش گردشگری خلاق بر توسعه پایدار شهری می‌باشد. از سوی دیگر متغیری مانند وضعیت کالبدی و کنترل و کاهش ترافیک با امتیاز عددی ۶- از کمترین شدت اثرگذاری خالص آن‌ها می‌باشد.

جدول (۸). اثرات متقاطع متغیرهای مستقل بر اساس ماتریس MDI و MII

رتبه	خالص مستقیم	تأثیرپذیر	تأثیرگذار	نماد	زیر شاخصها
۶	-۶	۴۲۴	۴۳۰	A7	وضعیت کالبدی
۶	-۶	۳۴۴	۳۵۲	A8	کنترل و کاهش ترافیک
۴	-۱	۳۲۶	۳۲۵	A10	وجود مراکز خرید متنوع
۱	۱۷	۳۱۶	۲۹۹	A16	میزان پذیرش عقاید و ارزش های جدید توسط مردم شهر
۳	۴	۳۶۹	۳۶۵	A17	استقبال و پذیرش از گردشگری توسط ساکنین محلی
۵	-۲	۴۶۷	۴۶۹	A18	برگزاری نمایشگاه‌های فرهنگی و هنری در شهر در جهت جذب گردشگری
۲	۱۱	۴۸۱	۴۶۹	A20	وجود مکان‌های عمومی برای استراحت گردشگران و مردم

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴

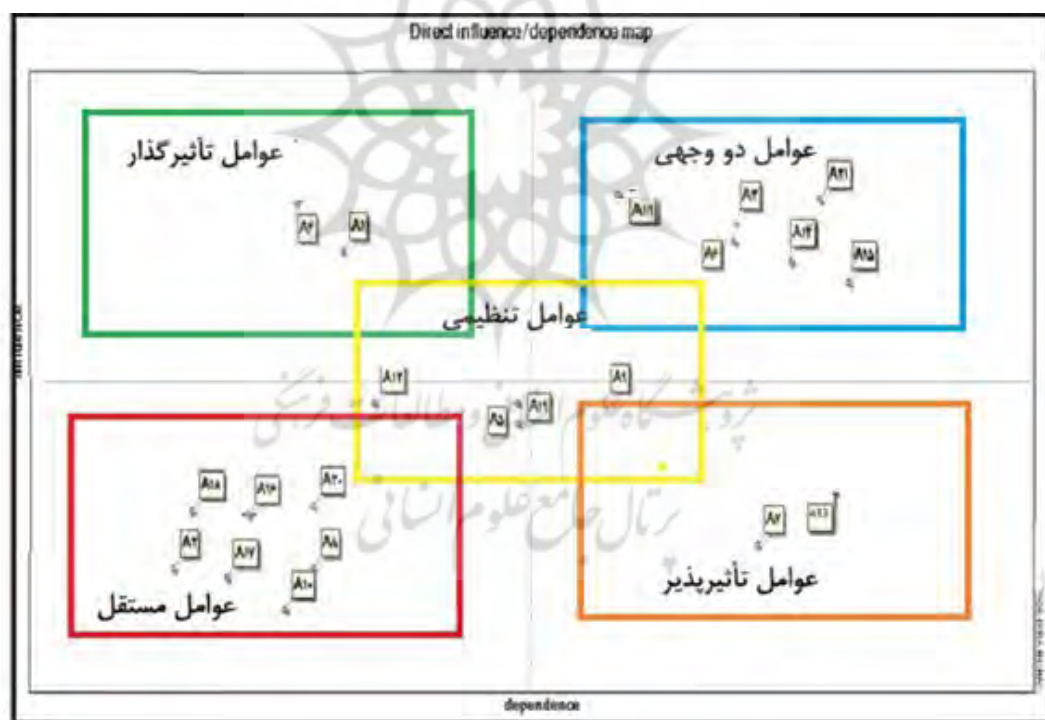
متغیرهای تأثیرپذیر: این متغیرها در ناحیه چهارم و در قسمت جنوب شرقی واقع شده است. متغیرهای تأثیرپذیری دارای اثرپذیری زیاد و اثرگذاری کم می‌باشد. به عبارتی بیشتر تأثیرپذیر هستند تا تأثیرگذار. در متغیر فوق، نتایج نشان می‌دهد که در ارزیابی اثرگذاری با توجه به نتایج به دست آمده، توسعه سیستم حمل و نقل، نقش اقتصادی غالب شهر و قیمت زیاد اراضی به ترتیب دارای با خالص اثرگذاری ۱۷، ۱۸- و ۲۰- درصد دارای بیشترین شدت اثرگذاری

مستقیم و کمترین آن دسترسی به فضای سبز با شدت اثرگذاری ۷۴- است. با توجه به جدول (۹) می توان گفت بیشترین شاخص های کالبدی- زیست محیطی و اقتصادی در این ناحیه قرار دارند.

جدول (۹). اثرات متقاطع متغیرهای تأثیرپذیر بر اساس ماتریس MDI و MII

رتبه	خالص مستقیم	تأثیرپذیر	تأثیرگذار	نماد	زیر شاخص ها
۲	-۱۱۶	۴۹۱	۳۷۵	A2	اعتماد اجتماعی
۱	-۷	۴۱۱	۴۰۴	A13	حفاظت از زیبایی های محیط اطراف شهر از طریق عدم تخلیه زباله ها و فاضلاب

در روش تحلیل تأثیرات متقاطع، اگر پراکنش متغیرها به صورت L باشد نشان دهنده ی پایداری سیستم است، این به آن معنی است که برخی از متغیرها از میزان تأثیرگذاری بالا و برخی دیگر نیز از میزان تأثیرپذیری بالا برخوردار هستند. در این سیستم، جایگاه و نقش هر یک از این عوامل کاملاً مشخص و قابل بیان است، اما اگر پراکنش متغیرها، حول محور قطری پلان باشد نشان دهنده ناپایداری سیستم است. این سیستم ها به مراتب پیچیده تر از سیستم های پایدار هستند و متغیرهای در اکثر مواقع حالت بینابینی از تأثیرگذاری و تأثیرپذیری را نشان می دهند که ارزیابی و شناسایی عوامل کلیدی را با مشکل مواجه می سازد. در واقع می توان گفت نحوه پراکنش متغیرها در صفحه پراکندگی، پایداری و ناپایداری سیستم را بیان می کنند.

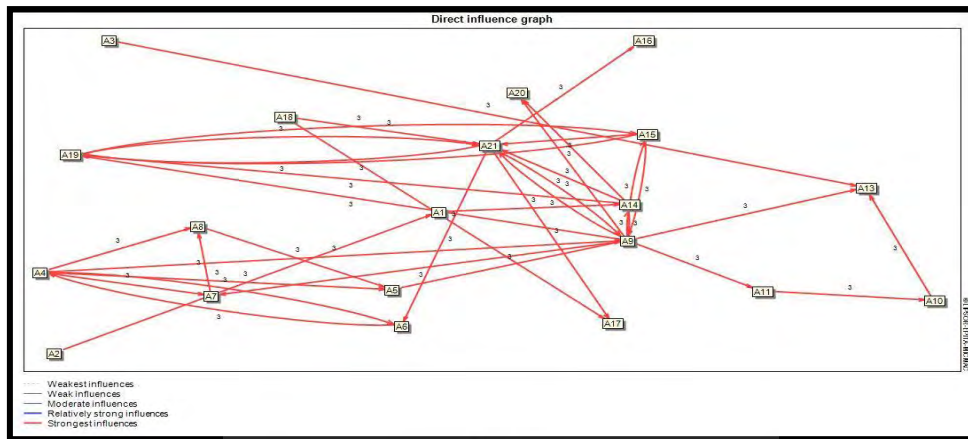

شکل (۳). نمودار پراکنش متغیرها در محور تأثیرگذاری- تأثیرپذیری بر اساس تأثیرات مستقیم

منبع: نگارنده، ۱۴۰۴

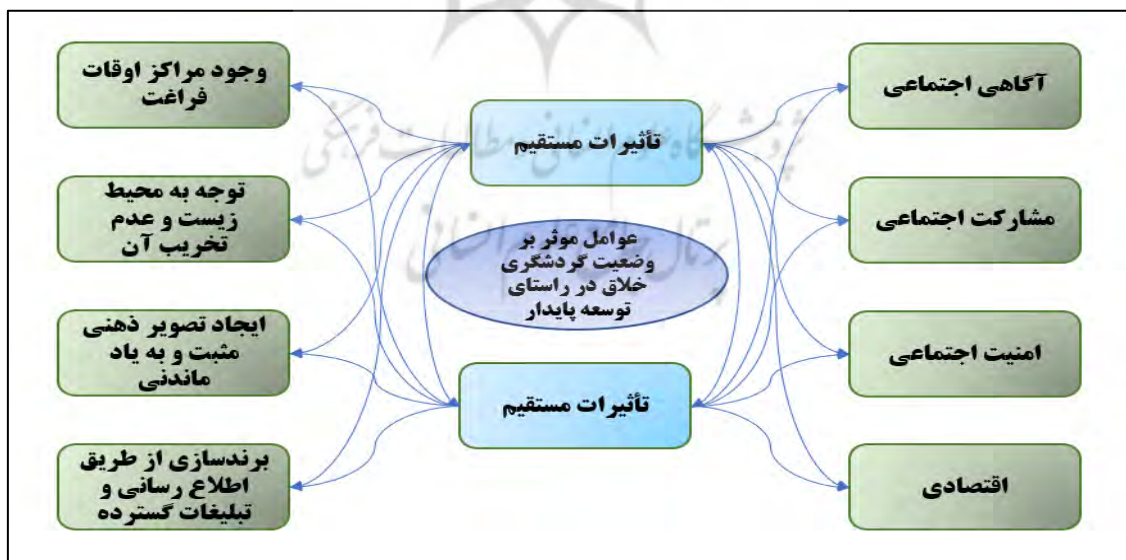
نتایج کلی حاصل از متغیرهای تنظیمی، تأثیرگذاری، دوجویی و غیره در شکل (۳) نشان داده شده است. روابط فضایی شکل گرفته در نقش گردشگری خلاق در راستای توسعه پایدار شهری گویایی آن است که متغیرهای مستقیم در پوشش ۱۰۰ درصد شامل شاخص های مانند آگاهی اجتماعی، مشارکت اجتماعی، برندسازی از طریق اطلاع رسانی

و تبلیغات گسترده، توجه به محیط زیست و عدم تخریب آن، امنیت اجتماعی، وضعیت اقتصادی، ایجاد تصویر ذهنی مثبت و به یاد ماندنی، وجود مراکز اوقات فراغت و غیره جز مهم‌ترین متغیرهای تأثیرگذاری و تأثیرپذیری تشکیل دهنده گردشگری خلاق بر توسعه پایدار شهری شهر اهواز هستند همچنین با توجه به این نتایج می‌توان گفت که با توجه به پوشش ۱۰۰ درصدی شاخص‌های گردشگری خلاق بیشترین تأثیر را بر تحقق توسعه پایدار شهری می‌گذارد.

شکل (۴). تأثیرگذاری مستقیم متغیرها با پوشش ۱۰۰ درصد و روابط بین آن‌ها

در شکل (۴)، ارتباط مستقیم میان متغیرها به صورت خطوط جهت‌دار (پیکان) نمایش داده شده است. متغیرها بر اساس تأثیرگذاری و یا تأثیرپذیری مستقیمی که دارند، در ابتدا و یا انتهای پیکان قرار دارند. به عبارتی پیکان‌ها از متغیر تأثیرگذار به سمت متغیر تأثیرپذیر جهت‌گیری نموده‌اند. به عنوان نمونه، متغیر "گسترش فضای سبز (A۹)" بر متغیر "وجود مراکز اوقات فراغت (A۱۱)" تأثیر گذاشته و "مراکز متنوع خرید (A۱۰)" از "مراکز اوقات فراغت (A۱۱)" تأثیرپذیرفته است.

شکل (۵). عوامل مؤثر بر وضعیت آینده نقش گردشگری خلاق بر توسعه پایدار شهری، شهر اهواز

با توجه به نتایج همپوشانی متغیرهای مستقیم و غیرمستقیم در پژوهش نشان داد که هشت عامل کلیدی مؤثر بر وضعیت آینده نقش گردشگری خلاق بر توسعه پایدار شهری، شهر اهواز شناخته شده است. همان‌گونه که در شکل (۱۰)، نمایش داده شده است این این هشت عامل شامل آگاهی اجتماعی، مشارکت اجتماعی، امنیت اجتماعی، اقتصادی، برندسازی از طریق تبلیغات گسترده، اطلاع رسانی و برندسازی از طریق

اطلاع‌رسانی و تبلیغات گسترده، توجه به محیط زیست و عدم تخریب آن، امنیت اجتماعی، وضعیت اقتصادی، ایجاد تصویر ذهنی مثبت و به یاد ماندنی، وجود مراکز اوقات فراغت می‌باشد. در ادامه به رتبه‌بندی میزان اثرگذاری مستقیم متغیرها بر یکدیگر به تفکیک تأثیرپذیری و تأثیرگذار پرداخته شده‌است.

جدول (۱۰). رتبه بندی میزان تأثیرگذاری مستقیم و غیرمستقیم متغیرها بر همدیگر

رتبه	متغیر	تأثیرات مستقیم	متغیر	تأثیرات غیرمستقیم	رتبه	متغیر	تأثیرات مستقیم	متغیر	تأثیرات غیرمستقیم
۱	A4	۶۹۱	A4	۶۶۷	۱۲	A18	۴۶۹	A19	۴۸۱
۲	A21	۶۱۲	A21	۵۹۴	۱۳	A19	۴۶۹	A18	۴۶۷
۳	A3	۵۹۹	A6	۵۸۳	۱۴	A7	۴۳۰	A7	۴۲۴
۴	A6	۵۸۶	A3	۵۸۳	۱۵	A13	۴۰۴	A13	۴۱۱
۵	A14	۵۷۳	A14	۵۷۸	۱۶	A20	۳۹۱	A20	۳۹۶
۶	A15	۵۶۰	A15	۵۶۹	۱۷	A2	۳۷۸	A2	۳۷۵
۷	A11	۵۳۴	A11	۵۳۷	۱۸	A17	۳۶۵	A17	۳۶۹
۸	A1	۵۰۸	A1	۵۰۶	۱۹	A8	۳۵۲	A8	۳۴۴
۹	A5	۴۸۲	A5	۴۹۱	۲۰	A10	۳۲۵	A10	۳۲۶
۱۰	A9	۴۸۲	A12	۴۸۹	۲۱	A16	۲۹۹	A16	۳۱۶
۱۱	A12	۴۸۲	A9	۴۸۵					

ماخذ: یافته‌های پژوهش ۱۴۰۴

تحلیل جدول نشان می‌دهد که متغیرها از نظر تأثیرگذاری مستقیم و غیرمستقیم بر یکدیگر دارای رتبه‌بندی متفاوتی هستند. در بخش تأثیرات مستقیم، متغیر A4 با نمره ۶۹۱ در رتبه اول قرار دارد که نشان می‌دهد این متغیر بالاترین توانایی را در تأثیر مستقیم بر سایر متغیرها دارد. در ادامه، متغیر A21 با نمره ۶۱۲ و A3 با نمره ۵۹۹ به ترتیب رتبه‌های دوم و سوم را به خود اختصاص داده‌اند. از سوی دیگر، در بخش تأثیرات غیرمستقیم، مجدداً متغیر A4 با نمره ۶۶۷ و A21 با نمره ۵۹۴ در رتبه‌های اول و دوم جای گرفته‌اند که نشان از نقش حیاتی آن‌ها به عنوان متغیرهای پیشران دارد. این متغیرها نه تنها مستقیماً تأثیرگذارند، بلکه از طریق زنجیره‌ای از روابط غیرمستقیم نیز تأثیرات خود را اعمال می‌کنند. این همبستگی قوی بین تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم برای متغیرهای رتبه‌بالا، به ویژه A4 و A21، اهمیت کلیدی آن‌ها را در سیستم مورد بررسی برجسته می‌سازد. در مقابل، متغیرهای رتبه‌پایین‌تر مانند A16 با نمرات ۲۹۹ و ۳۱۶، کمترین میزان تأثیرگذاری را در هر دو بعد مستقیم و غیرمستقیم نشان می‌دهند. این تحلیل، با شناسایی متغیرهای کلیدی و پیشران، به درک بهتر روابط پیچیده میان آن‌ها کمک می‌کند و می‌تواند مبنایی برای برنامه‌ریزی‌های آتی باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر، با هدف واکاوی پیشران‌های کلیدی نقش گردشگری خلاق شهری در راستای توسعه پایدار اهواز، رویکردی کاربردی و توصیفی-تحلیلی را در پیش گرفته است. در فاز نخست، ۲۱ شاخص اصلی از منابع مختلف شناسایی و با بهره‌گیری از روش دلفی و نظرات ۳۵ نفر از متخصصان، روایی آن‌ها تأیید شد. این رویکرد، که با نرخ بازگشت ۱۰۰٪ پرسشنامه‌ها همراه بود، به دستیابی به اجماعی قوی و شناسایی دقیق عوامل کلیدی منجر شد. یافته‌های این مرحله نشان داد که از میان ۳۴ گویه مورد بررسی، ۲۱ عامل با کسب ضریب توافق ۶۵٪، به عنوان عوامل اصلی و مورد تأیید متخصصان برای تحلیل‌های بعدی انتخاب شدند که این امر، اعتبار و استحکام نتایج پژوهش را به طرز

چشمگیری افزایش می‌دهد. در ادامه پژوهش، متغیرهای شناسایی شده با استفاده از نرم‌افزار میک‌مک و بر پایه تحلیل اثرات متقاطع مورد ارزیابی قرار گرفتند. نتایج حاصل از این تحلیل، با شاخص پرشدگی ۸۸.۲۰٪، نشان از تأثیرگذاری متقابل و قوی میان متغیرها دارد. ماتریس اولیه با ابعاد ۲۱×۲۱، روابط پیچیده میان متغیرها را بر اساس وزن‌دهی متخصصان آشکار ساخت. این تحلیل نشان داد که ۸۸.۲۰٪ از روابط دارای تأثیر متقابل هستند و تنها بخش کوچکی از روابط بدون تأثیر بوده است. از طرفی، ۱۰۰٪ بهینه‌شدگی ماتریس پس از دو دور چرخش، روایی بالای پرسشنامه را تأیید می‌کند که مبنای محکمی برای تحلیل‌های آینده ارائه می‌دهد. بر اساس نتایج تحلیل میک‌مک، متغیرها در چهار دسته اصلی (تأثیرگذار، دوجهی، تنظیمی و مستقل) طبقه‌بندی شدند. در میان متغیرهای تأثیرگذار، آگاهی اجتماعی (A4) و مشارکت اجتماعی (A1) با بالاترین نمرات، به عنوان پیشران‌های اصلی و حیاتی سیستم شناسایی شدند. در گروه متغیرهای دوجهی، عواملی مانند برندسازی (A21) و امنیت اجتماعی (A3) به دلیل تأثیرگذاری و تأثیرپذیری همزمان، نقش مهمی در پایداری سیستم ایفا می‌کنند. همچنین، متغیرهای تنظیمی نظیر زیباسازی منظر (A19) و وضعیت زیست‌محیطی (A5) در تعادل بخشیدن به روابط سایر متغیرها نقش دارند. این طبقه‌بندی نشان می‌دهد که سیستم گردشگری خلاق اهواز پایدار است و هر متغیر نقش و جایگاه مشخصی دارد.

در نهایت، با تحلیل تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم، هشت عامل کلیدی نهایی که مهم‌ترین نقش را در آینده گردشگری خلاق اهواز دارند، شناسایی شدند. این عوامل شامل آگاهی اجتماعی، مشارکت اجتماعی، برندسازی، توجه به محیط زیست، امنیت اجتماعی، وضعیت اقتصادی، ایجاد تصویر ذهنی مثبت، و وجود مراکز اوقات فراغت هستند. رتبه‌بندی‌ها نیز تأیید کردند که متغیرهایی مانند آگاهی اجتماعی (A4) و برندسازی (A21) نه تنها بیشترین تأثیر مستقیم را دارند، بلکه از طریق روابط پیچیده غیرمستقیم نیز بالاترین نمره تأثیرگذاری را به خود اختصاص داده‌اند. این یافته‌ها، چارچوبی قوی و عملی برای برنامه‌ریزی استراتژیک و تمرکز بر مهم‌ترین اهرم‌های توسعه پایدار در شهر اهواز فراهم می‌آورد. یافته‌های پژوهش حاضر در خصوص پیشران‌های کلیدی گردشگری خلاق در اهواز، با نتایج بسیاری از مطالعات پیشین همسو است. در این تحقیق، آگاهی اجتماعی و مشارکت اجتماعی به عنوان تأثیرگذارترین پیشران‌ها شناسایی شدند، که این امر با نتایج مطالعات کاووسی و همکاران (۱۴۰۲) که کیفیت زندگی و فضاهای جذاب شهری را از عوامل کلیدی می‌دانند، و همچنین یاری قلعه و همکاران (۱۴۰۳) که عوامل اجتماعی و میراث فرهنگی را از اولویت‌های اصلی برشمردند، همخوانی دارد. علاوه بر این، شناسایی برندسازی و امنیت اجتماعی به عنوان متغیرهای دوجهی در پژوهش حاضر، با یافته‌های زنگنه شهرکی و فتوحی مهربانی (۱۳۹۷) که صنایع خلاق و گردشگری خلاق را از راهبردهای کلیدی شهر خلاق می‌دانند، و نیز با نتایج لی و کو (۲۰۲۴) که بر اهمیت هم‌افزایی‌های اخلاقانه و رفع موانعی چون ضعف سیاست‌گذاری‌ها تأکید می‌کنند، همسو است. این همسویی نشان می‌دهد که نقش عوامل اجتماعی، فرهنگی و نهادی در توسعه گردشگری خلاق، فراتر از موقعیت مکانی است و به عنوان یک الگوی جهانی قابل تعمیم است. با وجود همسویی‌های یادشده، پژوهش حاضر دارای وجوهی از ناهمسویی و نوآوری نیز هست که آن را از مطالعات پیشین متمایز می‌کند. در حالی که احمدی فرد و سعیدی راد (۱۴۰۲) سیستم گردشگری بروجرد را ناپایدار می‌دانند، تحلیل حاضر نشان می‌دهد که سیستم گردشگری خلاق اهواز پایدار بوده و متغیرهای آن دارای نقش و جایگاه مشخصی هستند. این تفاوت در وضعیت پایداری سیستم، به پیچیدگی و ویژگی‌های خاص هر شهر بازمی‌گردد. از سوی دیگر، این پژوهش به صورت خاص بر متغیرهایی همچون آگاهی اجتماعی به عنوان

تأثیرگذارترین پیشران تأکید دارد، که در برخی مطالعات دیگر مانند مهدیان بهنمیری و تقوایی (۱۴۰۱)، این نقش بر عهده عواملی چون حفظ منابع طبیعی گذاشته شده است. در نهایت، نوآوری اصلی این تحقیق در مطالعه موردی اهواز است، شهری که با وجود پتانسیل‌های فراوان، کمتر مورد توجه پژوهش‌های گردشگری خلاق قرار گرفته است. این تحقیق با ارائه یک چارچوب عملی و متناسب با شرایط خاص این کلان‌شهر، یک خلاء پژوهشی مهم را پر می‌کند و به برنامه‌ریزان شهری کمک می‌کند تا با اتکا به داده‌های بومی، راهبردهای مؤثرتری را برای توسعه پایدار تدوین نمایند. برای تحقق توسعه پایدار گردشگری خلاق در اهواز، چهار پیشنهاد کلیدی زیر مطرح است:

- ❖ سرمایه‌گذاری اصلی باید بر افزایش آگاهی اجتماعی و تقویت مشارکت مردمی در برنامه‌های گردشگری صورت گیرد، زیرا این دو عامل از تأثیرگذارترین پیشران‌ها هستند.
- ❖ برندسازی قوی اهواز و تضمین امنیت اجتماعی باید به صورت همزمان تقویت شوند. این دو عامل متقابلاً بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند و زیرساخت لازم برای موفقیت را فراهم می‌کنند.
- ❖ شهرداری و سازمان‌های مربوطه باید در پروژه‌های زیباسازی منظر شهری و حفاظت از محیط زیست سرمایه‌گذاری کنند تا به تعادل و پایداری سیستم کمک شود.
- ❖ بهبود وضعیت اقتصادی، افزایش مراکز اوقات فراغت، و تلاش برای ایجاد یک تصویر ذهنی مثبت از اهواز در ذهن گردشگران، به تکمیل و تقویت اکوسیستم گردشگری خلاق کمک خواهد کرد.

منابع

- ۱- احمدی فرد، نرگس و سعیدی راد، مجید. (۱۴۰۲). تحلیل سیستمی پیشران‌های کلیدی مؤثر بر توسعه گردشگری خلاق در شهرستان بروجرد. توسعه پایدار محیط جغرافیایی، ۵(۹)، ۱۷۹-۱۶۳.
- ۲- امان‌پور، سعید؛ ملکی، سعید؛ صفایی پور، مسعود؛ امیری فهلپانی، ۱۳۹۸، تدوین سناریوها و ارائه راهبردهای مؤثر در تاب آوری اجتماعی آینده (مطالعه موردی: کلان‌شهر اهواز)، دوفصلنامه جغرافیای اجتماعی شهری، ۶(۲)، ۲۵۵-۲۷۳.
- ۳- انارکی، عاطفه. (۱۳۹۵). برنامه‌ریزی راهبردی گردشگری خلاق (نمونه موردی: ناین‌شهر)، پایان‌نامه ارشد برنامه‌ریزی شهری، استاد راهنما-محمود محمودی، دانشگاه هنر اصفهان.
- ۴- پورجعفر، محمدرضا؛ صداقت نوری، حسین؛ زالی، نادر. (۱۴۰۳). تبیین عوامل مؤثر در مدیریت توسعه پایدار شهری، با تأکید بر شهرهای شکوفای پیرامون کلانشهرها (نمونه موردی: شهر لواسان)، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۲۴، ۷۳، ۱۶۳-۱۸۲.
- ۵- تقوایی، مسعود، حسینی‌خواه، حسین. (۱۳۹۶). برنامه ریزی صنعت توسعه گردشگری مبتنی بر روش آینده‌پژوهی و سناریونویسی (مطالعه موردی: شهر یاسوج)، برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، ۶(۲۳)، ۸-۳۰.
- ۶- دوستی، فرشته؛ زال، محمد حسن، رمضان زاده، مهدی، (۱۳۹۸). سنجش ظرفیت‌های گردشگری خلاق در کلان‌شهر تبریز. نشریه گردشگری شهری، ۶(۲)، ۱-۱۳.
- ۷- رحیمی، محمد، پازند، فاطمه، ۱۳۹۵، الگوی گردشگری خلاق شهری در ایران با استفاده از مدل تحلیلی سلسله مراتبی. فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی، ۶(۳)، ۹۷-۱۲۴.

- ۸- زنگنه شهرکی، سعید و فتوحی مهربانی، باقر. (۱۳۹۷). تبیین الگوی مطلوب شهر خلاق برای کلان‌شهر تهران. *مجله شهر پایدار*، ۱(۴)، ۱۳۷-۱۲۳.
- ۹- کاووسی، مسعود؛ صابری، حمید؛ ی مومنی، مهدی؛ خادم‌الحسینی، احمد خادم. (۱۴۰۲). تعیین پیشران‌های کلیدی مؤثر بر توسعه گردشگری خلاق مبتنی با رویکرد آینده پژوهی (نمونه موردی: شهر ایزده)، مطالعات برنامه ریزی سکونتگاه‌های انسانی، ۵، ۱۸، ۴(۶۵)، ۷۰-۵۷.
- ۱۰- کرباسی سلماسی، امین. (۱۴۰۱). بررسی و شناسایی مولفه‌های توسعه پایدار شهری، *آفاق علوم انسانی*، ۶۵، ۴۱-۵۴.
- ۱۱- مصاحبی‌پور فرد، مریم، خادم‌الحسینی، احمد، صابری، حمید، مختاری ملک‌آبادی، رضا. (۱۴۰۱). تعیین پیشران‌های کلیدی مؤثر بر وضعیت آینده‌ی گردشگری خلاق شهر اصفهان، فصلنامه جغرافیایی فضای گردشگری، ۱۱(۴۳)، ۱-۲۲.
- مهدیان بهنمیری، معصومه و تقوایی، مسعود. (۱۴۰۱). واکاوی پیشران‌های کلیدی مؤثر بر توسعه گردشگری خلاق با رویکرد آینده‌پژوهی مورد پژوهش: استان گلستان. *پژوهشهای جغرافیای انسانی*، ۵۵(۱)، ۱۱۴-۱۰۵.
- 13- Berbekova, A., Muzaffer, U., & George, A. (2021). A thematic analysis of crisis management in tourism: A theoretical perspective. *Tourism Management*, 86, 104342.
- 14- Della Lucia, M, Trunfio, Marapina, Go, F. 2019. Heritage and Urban Regeneration: Towards Creative Tourism, *Tourism In The City* Pp 179-191 Cite As. In Book: *Tourism in The City* (Pp.179-191).
- 15- Duxbury, N, Richards, G, 2019. A Research Agenda for Creative Tourism. Edward Elghar. ISBN: 978 1 78811 071 6.
- 16- Duxbury, N., Bakas, F. E., Vinagre de Castro, T., & Silva, S. (2020). Creative tourism development models towards sustainable and regenerative tourism. *Sustainability*, 13(1), 2.
- 17- Henche, B. G., Salvaj, E., & Cuesta-Valiño, P. (2020). A sustainable management model for cultural creative tourism ecosystems. *Sustainability*, 12(22), 9554.
- 18- Lewis Nathaniel, M. Donald, B. 2010. A New Rubric For 'Creative City' Potential in Canada's Smaller Cities. *Urban Studies*, Vol.47, No.1, Pp. 29-54
- 19- Liu, T., & Kou, I. E. (2024). Determinants for the development of creative tourism: A stakeholder perspective. *Heliyon*, 10(13)
- 20- Paskova, M., Wall, G., Zejda, D., & Zelenka, J. (2021). Tourism carrying capacity reconceptualization: Modelling and management of destinations. *Journal of Destination Marketing & Management*, 21, 100638.
- 21- Quinn, B. 2019. A Comment On: Arts Festivals, Urban Tourism and Cultural Policy, *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure And Events*, Volume 11, 2019 - Issue Sup1, Pages S8-S12 Published Online: 10 Feb 2019.
- 22- Richards, G. (2020). Designing creative places: The role of creative tourism. *Annals of Tourism Research*, 85, 54-61.
- 23- Sharma, I., Lim, W. M., & Aggarwal, A. (2025). Creative tourism: reviewing the past and charting the future. *Benchmarking: An International Journal*, 32(11), 109-149.
- 24- Stevenson, D. and Matthews, A. (Eds.). (2013). *Culture and the city: Creativity, tourism, leisure*, Oxon: Routledge.

- 25- Tan, S-Kian, Kung, Shiann, Luh, Ding-Bang .2013., A Model Of ‘Creative Experience’ In Creative Tourism, Annals of Tourism Research, Volume 41, April 2013, Pages 153-174.

